

УДК 336.71(477)

Уманська В.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**ВНУТРІШНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ****INTERNAL COMPETITIVENESS OF UKRAINE BANKING SYSTEM:
PROBLEMS AND PROSPECTS****АНОТАЦІЯ**

У статті визначено тенденції розвитку банківського сектору України в умовах фінансової нестабільності. Виокремлено проблеми та специфічні риси функціонування вітчизняних банків. Проаналізовано сучасний стан банківської системи країни з метою пошуку основних напрямів вирішення проблем, пов'язаних із внутрішньою конкурентоспроможністю банківських установ.

Ключові слова: конкуренція, комерційний банк, рейтинг, фінансовий стан, ресурси, ліквідність.

АННОТАЦІЯ

В статье определены тенденции развития банковского сектора Украины в условиях финансовой нестабильности. Обозначены проблемы и специфические черты функционирования отечественных банков. Проанализировано нынешнее состояние банковской системы страны с целью определения главных тенденций разрешения проблем, связанных с внутренней конкурентоспособностью банковских структур.

Ключевые слова: конкуренция, коммерческий банк, рейтинг, финансовое состояние, ресурсы, ликвидность.

ANNOTATION

In the article the trends of the banking sector in Ukraine in terms of financial instability. Thesis there is determined the problem and the specific features of the functioning of domestic banks. The current state of the banking system in order to find the main directions of solving problems related to the competitiveness of domestic banks.

Keywords: competition, commercial bank, rating, financial condition, resource, liquidity.

Постановка проблеми. Сучасна банківська система має відповідати критеріям ефективної діяльності та якісному виконанню своїх основних функцій в економіці. Проте в даний час діяльність комерційних банків ототожнюється з негативними тенденціями. Падіння попиту на

банківські послуги при одночасному значному зростанні ризиків банківської діяльності ставить низку проблем перед банківським менеджментом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці публікацій [1; 6–8] здійснюється аналіз сучасної банківської системи України. Вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури дає підстави стверджувати, що банківський сектор України потребує значної підтримки з боку держави та захисту від зовнішніх ризиків. Результати досліджень науковців охоплюють значну частину питань вищезгаданої проблематики. Проте дане питання потребує подальшого вивчення та дослідження.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану банківської системи України та пошуку основних напрямів вирішення проблем, пов'язаних із внутрішньою конкурентоспроможністю банківських установ та її вплив на діяльність банківської системи України в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку банківської системи України одним із пріоритетних завдань є забезпечення стабільного функціонування та розвитку комерційних банків і банківської системи в цілому. Забезпечення фінансової стабільності банку – необхідна передумова ефективного управління економікою [1].

Проаналізуємо сучасний стан розвитку банківської системи України з метою аналізу стану, виявлення наявних проблем і формування перспектив її розвитку.

Таблиця 1

**Динаміка кількості банків на території України,
у тому числі з іноземним капіталом, за 2008–2015 рр.**

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.12.2015	Відхилення 2015 до 2008, %
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176	180	163	120	-31,4
із них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51	40	-14,9
у т. ч. зі 100% -м іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19	18	5,9
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0	32,5	35,3	0,9

Джерело: складено на основі [2]

В останній час ситуація в банківському секторі України характеризується як нестабільна. Такий стан визначається масовим відкликанням ліцензій із боку Національного банку України. У 2015 р. за різного роду порушення НБУ відкликав ліцензії 43 банківських установ. Станом на 01.12.2015 р. в українській банківській системі нараховується 120 банків (табл. 1) [2].

Аналізуючи дані табл. 1, необхідно зазначити, що частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків за 2008–2015 рр. збільшилася з 35 % до 35,3%, або на 0,9%. Проте відносно 2011 р. спостерігаємо зменшення його частки на 15,8%. Станом на 1 грудня 2015 р. із 120 працюючих, таких, що мають ліцензію в Україні, банків 40 – з іноземним капіталом (на 1 січня 2008 р. – 47 банків з іноземним капіталом із 175), у тому числі 18 – зі стовідсотковим іноземним капіталом (на 1 січня 2008 р. – 17). Таким чином, за аналізований період кількість банків, які мають банківську ліцензію, зменшилась на 55 банків, або на 31,4%, із них з іноземним капіталом – на сім банків, або на 14,9%.

Аналізуючи дані активів та пасивів банків України в динаміці змін із січня 2008 р. до грудня 2015 р., зазначимо, що характеристика стану та структури активів банків України має тенденцію до зростання активів за рахунок девальвації національної валюти протягом останнього року, а також спостерігається збільшення інвестованих коштів банків у цінні папери.

Що стосується аналізу пасивів, то на прогніз 2008–2014 рр. поступово збільшувалася питома вага капіталу банків у загальних паси-

вах – з 69 578 млн. грн. до 192 599 млн. грн., а на кінець 2015 р. аналізований показник зменшився до 123 970 млн. грн. Це свідчить про певне нарощення власного капіталу банками України, оскільки збільшення питомої ваги капіталу відбувалося одночасно зі збільшенням обсягу пасивів із 599 396 млн. грн. до 1 316 852 млн. грн. на початок 2015 р., та дещо незначне зниження – до 1 275 359 млн. грн. – на кінець 2015 р.

Водночас спостерігається зростання сукупного обсягу зобов'язань банків у загальних пасивах. При цьому потрібно зазначити, що питома вага коштів фізичних осіб як у загальних пасивах, так і у зобов'язаннях банків з 2008 по 2014 р. збільшувалася, а до кінця 2015 р. – зменшилася. Так, на початок 2014 р. питома вага коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банків становила майже 40%, а на кінець 2015 р. складала 32%.

На кінець 2015 р., за даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [3], в Україні налічувалось 10 банківських установ із тимчасовою адміністрацією, 55 банківських установ, що ліквідуються. Банки, ліквідація яких завершена, складають 31 одиницю, один банк було продано інвесторам після введення тимчасової адміністрації.

За 2008–2015 рр. намітилась тенденція до зниження ефективності і дохідності діяльності банківського сектору (табл. 2, рис. 1).

Загострилась проблема нестачі ресурсів для проведення активних банківських операцій. Значна кількість кредитних організацій, особливо регіональних, не змогли витримати кон-

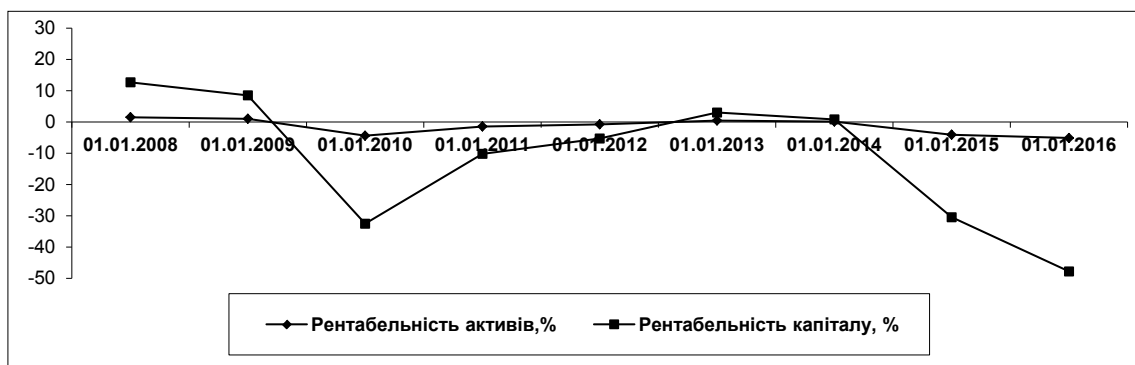

Рис. 1. Показники ефективності банківського сектора України за 2008–2015 рр., %
Джерело: складено автором за даними офіційного сайту НБУ

Таблиця 2
Показники ефективності банківського сектора України за 2008–2015 рр., %

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.12.2015
Рентабельність активів, %	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.12	-4.07	-5.12
Рентабельність капіталу, %	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	0.81	-30.46	-47.78

Джерело: складено на основі [2]

курентції з крупними банками і були змушені залишити ринок. Проте скорочення кількості банків відбулось не лише шляхом виведення їх з ринку, а й шляхом поглинання один одного та об'єднання банків для досягнення більших можливостей в якісному обслуговуванні клієнтів, наданні нових послуг та отриманні переваг у конкурентній боротьбі.

Питання конкурентоспроможності завжди першочергово стояли перед кредитними організаціями, так як їм необхідно здійснювати залучення засобів по такій ціні, щоб і вкладники залишались задоволеними сумою приросту капіталу, і банк отримав планову маржу. Таким чином, питання співвідношення доходів по залученим і розміщеним ресурсам є головним для банківського управління.

Наразі все більшої популярності в банківській діяльності набуває впровадження нових технологій, які здебільшого направлені на підвищення внутрішньої ефективності банківських послуг. Значну кількість клієнтів приваблюють не тільки фінансові умови співпраці, але й можливість здійснювати операції за допомогою дистанційного обслуговування (Інтернет-банкінгу). Передові українські банки активніше розвивають проекти і пропонують нові банківські продукти, в яких використовуються найновіші сучасні технології, у тому числі мобільний зв'язок. Серед таких банківських продуктів – так звані віртуальні карти, які надають можливість клієнтам банку оплачувати товари і послуги по всьому світі. Такі банківські продукти дають змогу здійснювати покупки за допомогою мобільного телефону, сприяють здоровій конкуренції між банківськими установами, а подальший розвиток банківської системи буде тісно пов'язаний із підвищенням темпів і якості обслуговування клієнтів.

Банківська система продовжує характеризуватися структурним профіцитом ліквідності, розмір якого суттєво зріс у IV кварталі 2015 р. насамперед через операції уряду. Відновилося зростання монетарної бази, але річні темпи залишилися дуже низьким. Залишки коштів, розміщених на депозитних сертифікатах, станом на кінець 2015 р. досягли 89,3 млрд. грн., збільшившись за рік на 69,7 млрд. грн.

Протягом IV кварталу 2015 р. основними джерелами збільшення ліквідності банківської системи були операції уряду (чистий вплив яких було оцінено в 45,0 млрд. грн.), Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а також чиста купівля Національним банком іноземної валюти (на суму 5,5 млрд. грн.).

З огляду на завершення очищення банківської системи та її значну ліквідність, у грудні 2015 р. Національним банком ухвалено рішення відмовитися від заходів щодо підтримки банківської системи, які застосовувалися в період загострення, і не зараховувати починаючи з 10.01.2016 р. залишки готівки в касах банків у національній валюті в покриття обов'язкових резервів.

Крім того, Національний банк продовжує роботу з удосконалення стандартних інструментів та механізмів регулювання ліквідності, що є передумовою для переходу до режиму інфляційного таргетування.

Так, у грудні 2015 р. започатковано практику здійснення аукціонів з продажу державних облигацій України з портфеля Національного банку (за результатами трьох аукціонів було реалізовано цінних паперів на загальну суму 136 млн. грн. із середньозваженою доходністю 19,1–19,5% річних). З 1 грудня 2015 р. були змінені умови надання кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів. Також передбачено можливість множинних заявок для участі в тендерах (як із розміщення депозитних сертифікатів, так і з надання кредитів рефінансування) [4].

Збереження припливу депозитів у національній валюті в банківську систему протягом 2015 р. на фоні подальшого зниження їх доходності відобразило поступове відновлення довіри до банківської системи. Найвагомішою складовою депозитних ресурсів банків є кошти фізичних осіб. Необхідно зауважити, що депозитні операції з фізичними особами відіграють одну з провідних ролей у діяльності банків і фізичних осіб одночасно. З позиції банків вони є основним, більш дешевим, ніж міжбанківські кредити, джерелом поповнення ресурсної бази та підтримки достатнього рівня їхньої ліквідності, з позиції фізичних осіб – джерелом накопичення та збереження вартості заощаджень.

Депозити населення в національній валюті протягом жовтня-грудня 2015 р. зросли на 16,6% порівняно з 1,6% у III кварталі 2015 р., суб'єктів господарювання – на 12,8% (11,3%). Позитивну динаміку також продемонстрували залишки депозитів у національній валюті – за даними статистики, що включають інформацію щодо всіх банків, станом на кінець 2015 р. вони зросли на 6,2% (порівняно зі зниженням на 9% станом на кінець вересня 2015 р.) [4].

Враховуючи, що з 2014 р. НБУ обмежив операції з валютними цінностями для фізичних осіб, спостерігалася тенденція щодо коливання ресурсної бази банків в іноземній валюті. Такі обмеження в цілому негативно вплинули на ресурсну базу банків в іноземній валюті і, як наслідок, призвели до її відтоку через поширення панічних настроїв серед вкладників. В останні періоди ситуація дещо вирівнялась, і темпи падіння депозитів в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) у річному вимірі уповільнилися до 32,1% у грудні порівняно з 40,4% у вересні 2015 р.

Зважаючи на поступове відновлення припливу депозитів у національній валюті та сезонне збільшення готівки поза банками наприкінці року, грошова маса в жовтні-грудні 2015 р. збільшилася на 5,6%, у цілому за 2015 р. – на 3,4%.

Загалом, слід зазначити, що ринок депозитних ресурсів фізичних осіб продовжує розвиватися в напрямі збільшення його обсягів та кількості пропозицій. Необхідність нарощувати ресурсний потенціал змушувало банки дещо підвищувати ставки за депозитами, що призводило до подорожчання цього виду ресурсу та зменшення потенційного прибутку. Проте збільшення частки строкових вкладів населення позитивно впливає на стабільність ресурсної бази банку, підвищуючи при цьому його ліквідність. Основну перевагу, як і раніше, клієнти віддають депозитам у гривні, проте доларові депозити також користуються популярністю у населення через нестабільність економіки держави.

Обираючи банк для вкладення своїх заощаджень, потенційні вкладники в здебільшого орієнтуються на процентні ставки банку, залишаючи без уваги його фінансовий стан. Це відбувається переважно через невміння окремо взятого вкладника адекватно оцінити на основі публічних даних рівень кредитоспроможності банку. Оскільки розвинений фінансовий ринок передбачає наявність загальноприйнятої системи класифікації фінансових установ по категоріях надійності, українськими банками все активніше використовується такий інструмент, як кредитний рейтинг. Так як всі банківські установи достатньо взаємопов'язані між собою, індивідуальний рівень кредитоспроможності окремого банку не повною мірою відображає рівень його надійності. У зв'язку з цим для визначення рівня фінансової стабільності окремого банку достатньо важливим є розуміння загального (інтегрального) рівня кредитоспроможності банківської системи.

Фінансовий стан окремо взятого банку залежить від загального фінансового стану банківської системи країни. Враховуючи, що банківська система України являє собою сукупність окремо взятих банківських установ, які відрізняються між собою розміром активів, можливо передбачити, що загальний (інтегральний) рівень довгострокового кредитного рейтингу банківської системи також виступає сукупністю окремих кредитних рейтингів банків, а вплив кожного банку на загальний стан банківської системи визначається із урахуванням частки його активів у системі. Таким чином, загальний рівень кредитоспроможності банківської системи можливо оцінити шляхом визначення його інтегрального довгострокового кредитного рейтингу.

Інтегральний довгостроковий кредитний рейтинг банківської системи України не є абсолютною мірою кредитного ризику, а лише середньозваженою за розміром активів величиною довгострокових кредитних рейтингів банків, які формують дану систему. Національна рейтингова шкала дає змогу виміряти розподіл кредитного ризику в економіці України без урахування суверенного ризику країни та призна-

чена для використання на внутрішньому фінансовому ринку України.

За даними національного рейтингового агентства «Рюрік» [5], на кінець III кварталу 2015 р. банківська система України налічувала 123 платоспроможні установи, з яких 86 установ мали довгостроковий кредитний рейтинг позичальника (96% активів банківської системи станом на 01.10.2015 р.). Розподіл банків, що мають кредитний рейтинг, за групами представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Кількість банків, що мають кредитний рейтинг, за групами

Назва показника	I група	II група	III група	VI група	Загалом по системі
мають рейтинг	13	12	20	41	86
не мають рейтинг	0	2	3	32	37

Джерело: складено на основі [5]

Серед усіх кредитних рейтингів платоспроможних банків України 11 підтримуються на рівні спекулятивної категорії, а 87 кредитних рейтингів (89% від загальної кількості) – на рівні інвестиційної категорії. Більшість кредитних рейтингів банків України підтримується на рівні uaBBB, uaBBB+ та uaAAA (27, 9 та 10 кредитних рейтингів відповідно). Три банки мають кредитний рейтинг спекулятивної категорії uaCCC (банки I та II груп із рейтингами від Moody's та S&P).

За розподілом кредитних рейтингів чітко простежується закономірність, яка, на думку НРА «Рюрік» [5], полягає в тому, що в Україні банки зацікавлені в отриманні кредитних рейтингів лише на рівнях інвестиційної категорії. Установи, які не мають кредитного рейтингу, відмовляються від послуг рейтингування з декількох причин. Це може бути низький рівень фінансової прозорості банку, розуміння низького рівня власної надійності чи специфіка діяльності на ринку. Останнє стосується передусім відносно невеликих дочірніх банків міжнародних груп, які не мають потреби в зовнішньому фондуванні.

Загалом у банківській системі 83 кредитні рейтинги підтримуються національними рейтинговими агентствами, 15 рейтингів – міжнародними. Найбільша частка кредитних рейтингів, підтримуваних міжнародними рейтинговими агентствами, спостерігається серед банків I групи (табл. 4). Така тенденція пов'язана з інерцією стосовно орієнтації великих банків на міжнародний ринок капіталу та прагненням залучити іноземних інвесторів, які мають більше довіри до всесвітньовідомих агентств. Одночасно у зв'язку з обмеженням виходу України та її резидентів на міжнародні ринки зазначена тенденція починає змінюватись.

Таблиця 4
**Структура кредитних рейтингів
 банків України в залежності
 від рейтингових агентств**

Назва показника	I група	II група	III група	VI група	Загалом по системі
Міжнародні рейтингові агентства	10	3	2	0	15
Національні рейтингові агентства	10	13	18	42	83

Джерело: складено на основі [5]

Що стосується банків II–IV груп, то вони завжди орієнтувались на внутрішній ринок капіталу та національних інвесторів, для яких оцінка вітчизняних рейтингових агентств є достатньо авторитетною. Крім того, це може бути пов'язано із суттєвою різницею у вартості рейтингових послуг, які надаються міжнародними та національними рейтинговими агентствами.

Аналізуючи попит на кредитні ресурси протягом 2015 р., необхідно зазначити, що він залишався слабким, що було обумовлено низькою економічною активністю, високими процентними ставками за користування коштами та посиленням вимог банків до позичальників. Якість активів банків протягом аналізованого року погіршувалася (частка простроченої заборгованості за кредитами в загальній сумі кредитів без неплатоспроможних банків зростає з 13,5% станом на початок 2015 р. до 21,2% станом на кінець 2015 р.) так само, як і платоспроможність позичальників. Це спонукало банки посилювати вимоги до позичальників за всіма видами кредитів. І хоча в IV кварталі 2015 р. баланс оцінок жорсткості кредитних умов знизився на 8,8 п. – до 41,4%, він усе ще залишався вищим на 5,1 п., ніж у відповідному періоді 2014 р.

Водночас вагомим фактором, що впливав на зниження залишків кредитів, особливо наприкінці 2015 р., був статистичний ефект через ліквідацію низки банків. Як наслідок, зниження залишків за кредитами в національній валюті, наданими як фізичним, так і юридичним особам, суттєво прискорилося наприкінці 2015 р. – до 26,0% та 17,4% відповідно. Протягом 2015 р. тривала тенденція до скорочення обсягів кредитування в іноземній валюті – загалом на 20,3% за підсумками року [4].

Із метою активізації кредитування Національний банк України в жовтні 2015 р. змінив підходи до розрахунку нормативів кредитного ризику, що дало змогу банкам направити вивільнені кошти на кредитування та розширити можливості використання банками гарантій за наявності грошового забезпечення за ними.

Основні проблеми розвитку вітчизняної банківської системи можна поділити на зовнішні, які лежать поза її межами, і внутрішні, які

обумовлені внутрішніми особливостями функціонування банків у конкурентному середовищі. До основних зовнішніх проблем, які спричиняють найбільший вплив на розвиток банківської системи, можна віднести: повільні темпи ринкових перетворень вітчизняної економіки; наявність макроекономічних диспропорцій, особливо значного дефіциту державного бюджету; нестійкий і недостатньо прозорий фінансовий стан значної кількості підприємств; недостатній розвиток фондового ринку, ринку нерухомості, а також відсутність ринку землі; низький рівень довіри з боку населення до окремих банків, недостатній рівень захисту прав кредиторів і вкладників та ін. До проблем, притаманних самій банківській системі, можна віднести: недостатній рівень капіталізації та концентрації банківського капіталу, низький рівень корпоративного управління в банках, недостатній рівень управління банківськими ризиками, вузький спектр банківських послуг і продуктів, недостатній рівень прозорості діяльності та комунікацій з інвесторами і населенням тощо [6].

Для вирішення зазначених вище проблем доцільно було б: підвищити надійність та фінансову стійкість банків завдяки оптимізації податкового законодавства та розвитку іпотечного фондового ринку; не допустити зниження рівня капіталізації банків та підвищити конкурентоспроможність їх на внутрішньому та зовнішньому ринках шляхом забезпечення пропорційного зростання регулятивного капіталу та його обсягів; розробити план заходів щодо підвищення рівня капіталізації; активніше застосовувати процедури реорганізації та реструктуризації банків.

Для банків із недостатньою капіталізацією з боку Національного банку України мають бути передбачені такі заходи впливу: зобов'язання продажу акцій; заборона на виплату дивідендів; обмеження на рівень відсоткових ставок за зобов'язаннями; запровадження певних пільгових умов для оподаткування тієї його частини прибутку, яку спрямовують на збільшення банківського капіталу; заборона на виплату надлишкових компенсацій менеджменту і на прийняття депозитів від банків-кореспондентів [7].

У сучасних умовах ефективна управлінська діяльність банківської системи має забезпечувати:

- постійне прагнення до підвищення ефективності банківської діяльності з метою зменшення витрат і одержання оптимальних результатів;
- орієнтацію банку на попит і потреби ринку, на запити клієнтів і організацію таких банківських продуктів, які користуються попитом і можуть дати банку запланований прибуток;
- коригування цілей, завдань і програм банку залежно від кон'юнктури ринку.

Висновки. Отже, на сьогодні актуальною є проблема реструктуризації проблемних активів банків України, продовження процесів реоргані-

зації та ліквідації неплатоспроможних установ, подовження подальшої капіталізації банків. У довгостроковій перспективі реформування банківського сектору має бути направлено на зниження вартості капіталу для вітчизняних суб'єктів, забезпечення стійкого економічного розвитку [8].

Таким чином, у банківській системі України існує ще чимало невирішених проблем, пов'язаних із загостренням конкурентної боротьби між банківськими установами, зниженням ефективності їх діяльності та системи управління, тощо.

Впровадженню оптимізаційної моделі ресурсного забезпечення комерційного банку сприяє оптимальне співвідношення між основними складовими частинами ресурсної бази, основою якої є вклади населення. Наявність достатньої кількості ресурсів дає можливість банківським установам ефективно виконувати свої функції та досягати своєї основної мети, яка полягає в отриманні прибутку за рахунок активних операцій. Своєю чергою, забезпеченість банківських установ ресурсами дає змогу підтримувати їм свою ліквідність та надійність, а також нейтралізувати певні ризики, що притаманні банківському сектору.

Інтегральний довгостроковий кредитний рейтинг банківської системи України знаходиться на рівні інвестиційної категорії uaBBB. Позичальник або окремий борговий інструмент із рейтингом uaBBB характеризується достатньою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами, проте одночасно вказує на чутливість до впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов.

Із метою активізації кредитування НБУ змінив підходи до розрахунку нормативів кредитного ризику, що дало змогу банкам направити вивільнені кошти на кредитування та розширити можливості використання банками гарантій за наявності грошового забезпечення за ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Олещенко Л.Г. Сучасний стан та проблеми ліквідності банківської системи України / Л.Г. Олещенко // Ефективна економіка [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2213>.
2. Основні показники діяльності банків України, за даними Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
3. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/>.
4. Офіційний сайт Національного банку України / Монетарна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Аналітичний огляд «Інтегральний довгостроковий кредитний рейтинг банківської системи України: III квартал 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/research/ICR/ICR_3_kv_2015.pdf.
6. Коновалюк М. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України / М. Коновалюк, І. Муха [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stelmaschuk.info/archive-internet-conference/58-conferencia-24-01-2013/537-537.html>.
7. Патріцац Л. Глобалізація і банки: проблеми, перспективи / Л. Патріцац, М. Бойчук // Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С. 46–49.
8. Дудченко В.Ю. Етапи формування та сучасні проблеми розвитку банківської системи України / В.Ю. Дудченко // Зб. наук. праць Сумського ДВНЗ «УАБСНБУ». – 2014. – Вип. 40. – С. 99–108.